

Hva skal vi med etiske komiteer?

Jakob Elster

Den offentlige beslutningsprosessen i bioetiske spørsmål i Norge preges av stor bruk av etiske komiteer. I denne artikkelen reiser jeg spørsmålet om hvordan denne bruken kan begrunnes. Mens en god offentlig prosess krever at det finnes organer som tar seg av nemndenes drøftende og informasjonsgivende funksjon, er det mindre sikkert hvorvidt vi trenger deres rådgivende funksjon, som det til en viss grad er mulig å skille fra de to andre funksjonene. Nemndenes rådgivende funksjon kjennetegnes ved at deres råd gis en spesiell vekt i høringsrunder, uavhengig av argumentene bak rådene, og slik må det også være hvis man skal ha rådgivende nemnder overhodet. Men det er uklart hva som rettferdiggjør at nemndenes råd gis spesiell vekt.

Jeg ser på to måter å svare på dette spørsmålet på, enten med utgangspunkt i en moralsk epistemologi som sannsynliggjør at nemndene finner moralsk riktige svar, eller med utgangspunkt i en teori om politisk legitimitet som tilsier at nemndenes konklusjoner har politisk legitimitet. Jeg drøfter og forkaster to former for moralsk epistemologi; én som ser på nemnder som en samling etikkeksperter som kan resonnerer seg frem til riktig svar, og én som ser på nemnder som en samling vismenn med spesiell moralsk innsikt. Mer plausibelt er en mellomløsning, som ser på nemndsmedlemmene som de kompetente dommere i en reflektiv likevektprosess. I en slik prosess spiller imidlertid skjønnsvurderinger en uunngåelig rolle, og jeg argumenterer for at beslutninger basert på subjektive skjønnsvurderinger ikke vil være politisk legitime. I den grad nemnder bidrar til politisk legitime beslutninger, er det mer fordi de bidrar til å oppdage løsninger som av uavhengige grunner har politisk legitimitet, enn at de selv gir slik legitimitet.

Nøkkelord: bioetikk, etiske komiteer, moralsk epistemologi, politisk legitimitet.

Introduksjon¹

I Norge ser man ut til å være glad i etiske komiteer når ny forskning og anvendelse av forskningsresultater skal reguleres.² Jeg vil ta for meg det feltet der bruken av etiske komiteer er mest utbredt, både i Norge og internasjonalt: moderne bioteknologi. Følgende komiteer har enten som hovedformål eller del av sitt formål å drøfte etiske problemer knyttet til moderne bioteknologi: Bioteknologinemnda, Den nasjonale forskningsetiske komité for medisin (NEM), De regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK), Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT), Teknologirådet, Den etiske nemnda for patentsaker og Dispensasjons- og klagenemnda for behandling i utlandet. Sjelden vil en og samme sak bli diskutert av alle disse nemndene, men flere saker kan bli behandlet av flere av nemndene. (For alt jeg vet, kan kanskje det nyopprettede Skjelettutvalget også være relevant, for eksempel hvis man vil forske på DNA funnet i gamle skjeletters benmarg.) Og listen over nemnder blir neppe kortere. Nylig foreslo for eksempel Helse- og omsorgsdepartementet å opprette en xenotransplantasjonsnemnd, som skal vurdere transplantasjon av organer fra dyr til mennesker (Helse- og omsorgsdepartementet 2006).

I denne artikkelen vil jeg undersøke hva begrunnelsen kan være for denne utstrakte bruken av etikknemnder, og om bruken er velbegrunnet. Som illustrasjon vil jeg bruke etiske komiteer i Norge på bioetiske områder, men forhåpentligvis vil diskusjonen ha en mer generell gyldighet. Mitt formål med denne artikkelen er ikke først og fremst å kritisere systemet med etikknemnder, men å reise spørsmålet om hvordan de kan og bør begrunnes – de har en viktig rolle i samfunnsdebatten og i offentlige beslutningsprosesser, men denne rollen får ikke alltid en klar begrunnelse. Dette spørsmålet er viktig selv om vi ikke ser for oss muligheten av å forkaste komitésystemet som sådant, for det er rimelig å tro at begrunnelsen vi gir for å ha etikknemnder, vil gi føringer for hvordan nemndene bør være sammensatt og arbeide, hva slags uttalelser de bør gi (f.eks. om man bør etterstrebe konsensusuttalelser) osv. Jeg mistenker at det bak opprettelsen av mange etiske komiteer ikke ligger en veloverveid etisk begrunnelse, og at det derfor er litt tilfeldig hvordan de fungerer i forhold til målet om å komme frem til moralske sannheter og bidra til politisk legitime beslutninger.

Jeg er heller ikke ute etter å benekte at mye av det arbeidet etiske komiteer gjør, er svært nyttig. De har ofte, i tillegg til en rådgivende rolle, et utadvendt mandat: De skal bidra med informasjon om etiske problemstillinger og skape debatt om disse blant befolkningen, og komiteenes sekretariater har en ekspertise som gjør at de tjener som ressurscenter for mange ulike aktører. Rollen som debattskaper og informasjonssyter er viktig og må ivaretas av en uavhengig instans. Denne rollen er imidlertid sekundær for etiske komiteer, og kunne for så vidt ivaretas av et rent ressurscenter som

ikke hadde noen rådgivende funksjon. De etiske komiteers primære funksjon er rådgivende og delvis utøvende: De gir råd til myndighetene både i forkant av nye lover og om anvendelsen av allerede eksisterende lover, og i en viss grad har de direkte eller indirekte utøvende myndighet i anvendelsen av lover og regler. Det er begrunnelsen for og legitimiteten til den rådgivende (og i mindre grad den maktutøvende) rollen jeg her først og fremst vil undersøke. Min hovedtese er at etikknemnder bør gi informasjon og presentere argumenter for og imot ulike valg, men ikke nødvendigvis gi råd, med mindre et råd følger nærmest automatisk av argumentene som er fremlagt.

Hva er og gjør en etikknemnd?

Med etikknemnder mener jeg organer som har som del av sitt mandat å gi råd om et gitt felt med utgangspunkt i (i hvert fall i stor grad) *etiske* vurderinger.³ Den paradigmatisk etikknemnd er kun rådgivende, men noen etikknemnder har også utøvende makt, noe som til tider visker ut skillet mellom etikknemnder og den øvrige offentlige administrasjon.

Vi kan differensiere etikknemnders rådgivende oppgaver langs to akser. For det første kan nemndene gi råd *i forkant av* en lov eller forskriftsendring, ofte som en privilegert høringsinstans, men de kan også gi råd om *anvendelsen* av gjeldende lover og regler. Bioteknologinemnda, for eksempel, gir høringsuttalelser i forkant av lovendringer som er relevante for bio- og genteknologi, men de skal også gi uttalelse i saker der det søkes om godkjenning av nye behandlingsformer eller tester, eller ulik bruk av og forsøk med genmodifiserte organismer (i henhold til bioteknologiloven og genteknologiloven). For det andre kan etikknemndene ha en maktutøvende myndighet i anvendelsen av lover og regler. Her kan vi se en kontrast mellom f.eks. Bioteknologinemnda og REK. Bioteknologinemndas uttalelser i ulike godkjenningssøknader er kun et råd, og departementet som har maktutøvende myndighet i slike saker, trenger ikke følge rådet. REK, derimot, har til dels utøvende myndighet, og kan avslå søknader uten å gå gjennom departementet (lov om behandling av etikk og redelighet i forskning, § 4). Vi kan illustrere disse ulike oppgavene slik:

	Før en lovendring	Ved lovanvendelse
Rådgivende	F.eks. Bioteknologi-nemnda NEM, NESH, NENT Teknologirådet (i mer begrenset grad andre mer spesialiserte nemnder)	F.eks. Bioteknologi-nemnda, Patent-nemnda
Myndighetsutøvende	Ikke aktuelt	F.eks. REK, NEM, Dispensasjons- og klagenemnda

Et grensetilfelle er nemnder som har som *hovedoppgave* å utøve makt ved anvendelsen av lovverket. REK, hvis rolle nå er lovfestet, er kanskje i den kategorien, i motsetning til NEM, hvis oppgave minst like mye er å ta opp problemstillinger *i forkant* av lovanvendelsen. Et tilfelle som er enda mer på grensen til vanlig administrasjon, er Dispensasjons- og klagenemnda for behandling i utlandet, som skal behandle søknader om genetisk undersøkelse av befruktete egg.⁴ I slike tilfeller er det som skiller en etikknemnd fra vanlig offentlig administrasjon, dels arbeidsformen (en nemnd møtes av og til og dens medlemmer arbeider ikke på heltid med nemndens administrative oppgaver), men kanskje først og fremst at etiske vurderinger blir gitt en mer eksplisitt rolle i nemnders arbeid enn i administrasjonen for øvrig. Etiske vurderinger er riktignok ikke helt fraværende fra offentlig administrasjon ellers, og i noen få tilfeller er de eksplisitt påkrevd i lovverket, men de blir nok ofte nedtonet mer enn i nemnder med et eksplisitt etisk mandat.

Jeg vil i det følgende først og fremst se på legitimiteten av de etiske komiteers privilegerte rolle i prosessen i forkant av en ny lov eller en lovendring. Det jeg vil drøfte, er de tilfellene der det foreligger et konkret forslag til endring i lovverk eller offentlig praksis, som etikknemnder og andre høringsinstanser skal ta stilling til. For eksempel: Skal forskning på befruktete egg være lov eller ikke? Skal mennesker kunne motta organer fra dyr eller ikke? Det er behov for en god begrunnelse for etikknemndenes rådgivende rolle i forhold til slike konkrete lovforslag.

Etikknemnder kan også ha en annen rolle i forkant av endringer i lover eller offentlig praksis, nemlig at de tar opp problemer som må løses, og påpeker spørsmål som myndighetene må ta stilling til, men uten å gi råd om hvilken posisjon myndighetene bør innta. Denne rollen er mindre problematisk, og min kritikk av nemndenes rådgivende rolle rammer ikke nødvendigvis denne mer generelle rådgivende rollen, som på mange måter glir

over i nemndenes debattskapende funksjon. Imidlertid ville et system der nemnder nøyer seg med å påpeke hvilke problemstillinger som bør lovreguleres, men ikke selv gir noen råd om hvordan loven bør se ut, være svært ulikt det komitésystemet vi finner i Norge i dag.

En informasjonsgivende, en drøftende og en rådgivende funksjon

Etiske nemnder har tre hovedfunksjoner i forhold til offentlige beslutningstager (i tillegg til deres funksjon som debattskapere og informasjonssytere for befolkningen generelt):

- 1 Bidra med relevant informasjon om en sak
- 2 Drøfte og legge frem argumenter for og imot ulike valg som kan treffes
- 3 Gi *råd* om hvilke valg som bør treffes

Det er som sagt først og fremst etikknemndenes rådgivende funksjon jeg her setter spørsmålsteget ved. Man kan se for seg et alternativt system til systemet med etiske komiteer som ivaretar de to første funksjonene, men ikke den rådgivende funksjonen. Man kan for eksempel ha et uavhengig Nasjonalt bioetikkinstitutt, som samler filosofisk, medisinsk, genteknologisk og annen ekspertise, og som har som oppgave å bidra med informasjon, vurdere argumenters interne konsistens, skape debatt osv., uten å noen gang gi råd om hva som bør gjøres. Grovt sett kan man si at et slikt system vil tilsvare å beholde etikknemndenes sekretariat, men uten å ha selve nemndene. Skal vi begrunne at vi har det systemet vi har fremfor et slikt system, må vi kunne si hvorfor etikknemndenes *råd* er spesielt verdifulle. Min arbeidshypotese er at vi mangler en slik begrunnelse.

En mulig innvending på dette punktet er at måten jeg har satt opp problemstillingen på, forutsetter at det er mulig å løsrive nemndenes rådgivende funksjon fra deres informasjonsgivende og drøftende funksjon. Kanskje er ikke dette mulig; kanskje følger råd automatisk hvis vi ber et organ gi relevant informasjon og drøfte argumenter for og imot. Denne innvendingen har to deler:

- 1 Skillet mellom en informasjonsgivende og en rådgivende funksjon er illusorisk, fordi enhver presentasjon av fakta i så etisk følsomme saker vil være verdiladet og dermed preskriptiv.

- 2 Skillet mellom en drøftende og en rådgivende funksjon er illusorisk, fordi det er ikke mulig å drøfte ulike argumenters verdi uten å ende opp med et råd.

La meg ta for meg disse innvendingene én for én.

Informasjon og råd

Moderne bioteknologi reiser mange kompliserte etiske problemstillinger som det krever en stor grad av kunnskap å ta stilling til: kunnskap om biologiske og teknologiske fakta, kunnskap om samfunnsmessige fakta og mulige samfunnsmessige konsekvenser av ulike valg, og kunnskap om etisk argumentasjon og gyldigheten og anvendbarheten av ulike etiske argumenter. Videre er det ikke nok å ha allmenn kjennskap til disse fakta, man må vite hvordan de er relevante for de ulike bioetiske spørsmålene man er stilt ovenfor. Biologiske, teknologiske og sosiologiske fakta må settes inn i sammenheng, og både valg av relevante fakta og hvordan man setter dem i sammenheng vil være påvirket av ens normative standpunkt. Dette i seg selv tilsier at det bør finnes en instans som har som ansvar å bidra med informasjonen som er nødvendig for en god etisk debatt, og at denne instansen bør være uavhengig av besluttede myndigheter og helst ha som mål å belyse alle sider av en sak. I en viss grad har etiske komiteer den rollen i dag.

Jeg ønsker ikke her å benekte at fremstillinger av moralsk relevante fakta gjerne er verdiladet, særlig hvis fremstillingen er så fyldig som den må være for å danne et godt beslutningsgrunnlag. Men av det følger ikke at de to funksjonene – den rådgivende og den informasjonsgivende – er de samme. Det er ikke slik at selv om vi ikke kan gi informasjon på en helt verdinøytral måte, er det ingen forskjell på å gi informasjon og å komme med normative påstander og råd. Om ikke annet, stilles ulike krav til begrunnelse for de to typene ytringer. En påstand som er ment å gi faktainformasjon, må begrunnes på en annen måte enn en eksplisitt normativ påstand, og dette kravet til begrunnelse vil være førende for arbeidet til et informasjonsgivende organ. Videre kan man tilstrebe å legge frem så verdinøytral informasjon som mulig.

Men den kanskje viktigste forskjellen mellom en instans hvis rolle kun er å gi informasjon – selv om denne er verdiladet – og en instans hvis rolle er å gi råd, ligger ikke strengt tatt i *hva* disse instansene gjør, men i *hvilken funksjon* de gis i den øvrige offentlige beslutningsprosessen. Jeg kommer her til en sentral påstand i denne artikkelen, nemlig at *uttalelsene til etiske komiteer gis en normativ vekt som ikke bare er grunnet i innholdet i disse uttalelsene*. Med andre ord, etiske komiteer gis en privilegert normativ autoritet i beslutningsprosesser. Det er dette jeg vil spørre om er begrunnet.

Drøfting og råd

Et lignende svar kan gis på den andre innvendingen. En god offentlig etisk beslutningsprosess krever at det er et organ som har ansvaret for å gå gjennom den interne konsistensen i den etiske argumentasjonen som legges frem av ulike parter (og spesielt argumentasjonen som regjeringen legger frem i sine dokumenter): Inneholder argumentene feilslutninger, gjensidig utelukkende premisser osv.? Et slikt organ kan også ha som oppgave å vurdere konsistensen i regjeringens (og andres) argumenter *over tid*, for å påpeke om samme regjering i en sak bruker et premiss som er utelukket av et premiss brukt i en annen sak, om ulike lover gjør ulike etiske forutsetninger, osv. Mer aktivt kan dette organet også ha som rolle å selv legge frem de viktigste argumentene for og imot ulike alternativer i en sak, vise hvilke premisser argumentene avhenger av og hvordan argumentene henger sammen, og eventuelt også si hvilke argumenter som har mest vekt. Det er dette jeg kaller etikknemnders drøftende funksjon.

Denne typen vurderinger nærmer seg i større grad en rådgivende funksjon, men kan likevel i stor grad holdes atskilt fra en slik funksjon. Man kan, uten å ta stilling til en etisk posisjons gyldighet, ta stilling til den interne konsistensen i argumentene for konklusjonen. Man kan for eksempel vurdere om konklusjonen følger av premissene, uten å vurdere om premissene er gyldige. Også denne oppgaven – en vurdering av de fremlagte argumentenes interne konsistens – bør gjøres av en uavhengig instans, slik at for eksempel opposisjonspartiene på Stortinget kan gjøre seg nytte av disse vurderingene. Men når komiteene bes om å ikke bare vurdere argumenters interne konsistens, men å selv legge frem argumenter, og ikke minst si noe om hvor vektige disse argumentene er, er veien kortere til en rådgivende funksjon. Hvor kort er den? Er det mulig å ha et system der man ber et organ legge frem, drøfte og til og med vekte argumenter for og imot ulike posisjoner, men *ikke* gi råd om hva man skal gjøre, alle relevante moralske faktorer tatt i betraktning? Hvis ikke, er det kanskje ikke mulig å skille den drøftende og den rådgivende funksjonen til etikknemnder.

En viktig del av svaret er at muligheten for å skille mellom disse to funksjonene avhenger av hvor stor grad av skjønnsvurdering som er nødvendig for å gå fra en drøfting av argumenter for og imot til en konklusjon. I noen tilfeller vil konklusjonen gi seg selv når argumentene først er fremlagt, fordi argumentene for det ene alternativet så åpenbart er mer vektige enn argumentene for det andre alternativet. Men i komplekse og vanskelige spørsmål – slik bioetiske spørsmål ofte er (og det er nettopp fordi saken er vanskelig at man søker hjelp hos etikknemnder) – vil ikke konklusjonen gi seg selv. I slike saker er det i teorien mulig å be etikknemnder drøfte argumenter for og imot uten å gi et råd. Men kanskje er ikke dette psykologisk lett å gjennomføre. Det er mulig at den deliberative prosessen i en nemnd, som

er nødvendig for en god drøfting av alle relevante argumenter, blir kunstig hvis ikke nemnden har satt seg som mål å faktisk komme frem til et råd.

Her kommer jeg tilbake til det jeg sa til den første innvendingen. Selv om det skulle være slik at vi ikke kan be etiske komiteer fylle sin drøftende funksjon uten å samtidig gi råd om hva som bør gjøres, trenger ikke komiteenes råd gis noen *spesiell* vekt i den generelle beslutningsprosessen. Man kan motta nemndenes råd nærmest som en bi-effekt av deres argumentative drøfting, men ikke gi dette rådet noen spesiell normativ autoritet. Det vil være å regne som et høringsinnspill på lik linje med alle andre. Men da får etikknemndene en ganske annen rolle enn i dag, for det som kjennetegner etikknemndenes rolle, er nettopp at de skal gis en privilegert normativ autoritet.

Etiske komiteers privilegerte normative autoritet

Hva mener jeg med at etiske komiteer skal gis en privilegert normativ autoritet i den offentlige beslutningsprosessen? For å klargjøre dette vil jeg ta utgangspunkt i en situasjon hvor en ny lov skal introduseres eller endres for å regulere en ny teknologi som av mange ses på som etisk betenkelig. Regjeringen går gjennom en intern prosess for å komme frem til et lovforslag; dels samtidig og dels i etterkant går de ulike politiske partiene på Stortinget gjennom en intern prosess for å ta stilling til dette lovforslaget.⁵ Dette er ikke annerledes ved bioetiske problemstillinger enn ved svært mange andre problemstillinger. Som en del av regjeringens prosess er det gjerne en høringsrunde, der alle berørte parter og alle andre som måtte ha noe å si, får uttale seg. Disse uttalelsene integreres i beslutningsprosessen og er også tilgjengelige for partiene i deres beslutningsprosess. Alle disse høringsuttalelsene blir neppe tillagt samme vekt, og de bør heller ikke bli det. Noen blir kanskje tillagt spesielt stor vekt utelukkende på grunn av sitt *innhold*: de viser seg å inneholde spesielt interessant informasjon (med belegg) eller spesielt interessante argumenter og forslag. Andre blir tillagt spesielt stor vekt før man engang har åpnet uttalelsen, på grunn av *avsenders identitet*. Man har grunn til å tro at avsender har spesiell teknisk eller annen innsikt i det tema det dreier seg om, og kan dermed gi god informasjon, eller man mener at avsenderens mening fortjener å bli hørt mer enn andre, for eksempel fordi avsender representerer grupper som antas å bli særlig berørt av loven. Endelig kan uttalelsen bli tillagt spesielt stor vekt fordi man tillegger avsender en spesiell normativ autoritet, og det er det jeg mener må være tilfellet for etiske komiteer hvis man overhodet skal ha dem, som rådgivende komiteer, og ikke bare som ressursentre som kan bidra med informasjon og drøftelser.

Påstanden om at etiske komiteer tillegges en spesiell normativ autoritet, er ikke først og fremst ment som en deskriptiv påstand, selv om jeg tror det stemmer at etikknemnder ofte blir tillagt stor autoritet. Påstanden er ment å være normativ, men betinget. Skal man først ha rådgivende etiske komiteer, må deres uttalelser tillegges en viss autoritet, hvis ikke er det ingen vits i å ha disse komiteene i stedet for et alternativ å la det foreslåtte Nasjonale bioetikkinstitutt. Det ville være som å regelmessig gå til en spåkone, men aldri ta noe hensyn til det hun sier. Hvis man ikke ønsker å gi komiteenes uttalelser noen spesiell autoritet, vil man fortsatt ha behov for en uavhengig instans som tar seg av mange av funksjonene deres – bidra med informasjon, drive med etisk opprydning osv. – men man har ingen grunn til å be denne instansen også gi *råd*. Og hvis instansen likevel *må* gi råd som biffekt av dens andre funksjoner, trenger man ikke tillegge dette rådet spesiell vekt.

La meg gi et eksempel på hva jeg mener med privilegert normativ autoritet. Som en del av prosessen for å endre bioteknologiloven for å tillate både preimplantasjonsdiagnostikk og forskning på befruktete egg – to svært betente problemstillinger – mottok Helse- og omsorgsdepartementet en lang rekke høringsuttalelser.⁶ Én av disse uttalelsene var fra Bioteknologinemnda. En annen var fra Filosofiseksjonen ved Institutt for filosofi, ide- og kunsthistorie og klassiske språk (IFIKK) ved Universitetet i Oslo, landets største filosofiske forskningsmiljø, og var ført i pennen av professor Jens Saugstad, som har skrevet mye om etikk generelt og abort spesielt. Uttalelsen fra IFIKK går gjennom lovforslaget, og består gjennomgående av to punkter: en (mer eller mindre systematisk) drøfting av gyldigheten til en del argumenter brukt i debatten, og IFIKKs eget råd om hvilke lovendringer som var ønskelige. Det er ikke urimelig å mene at IFIKKs uttalelser om argumenters gyldighet og konsistens bør bli tillagt spesiell vekt på grunn av avsenderens akademiske autoritet. Det er all grunn til å tro at avsender representerer noe av det beste av fagetisk ekspertise i Norge, og på bakgrunn av denne *faglige autoriteten*, bør man se spesielt på IFIKKs drøfting av argumenter.

I utgangspunktet har derimot ikke IFIKK noen spesiell *normativ autoritet*, og det er liten grunn til at deres *råd* skulle gis noen spesiell vekt. Hadde nøyaktig de samme rådene blitt gitt av Bioteknologinemnda, derimot, burde rådene ha blitt tillagt større vekt, ikke på grunn av rådernes innhold, men fordi det følger av systemet med etikknemnder at nemndenes råd har en spesiell autoritet. At et råd gis *spesiell* vekt, er noe annet enn at et råd gis vekt. IFIKKs og andres høringsinstansers råd kan selvfølgelig gis vekt i beslutningsprosessen, på grunnlag av innholdet i rådet og argumentene for det. Men etiske komiteers råd vil i tillegg gis vekt utover det som skyldes innhold og argumenter, fordi komiteene tillegges en spesiell normativ autoritet. Det foreligger en presumpsjon om at etikknemndenes råd er gode.

Det betyr naturligvis ikke at myndighetene alltid må godta etikknemndenes råd som gyldige, men det betyr blant annet at hvis regjeringen velger å ikke følge en etikknemnds råd, skylder den de som blir berørt av lovendringen, en forklaring på hvorfor den ikke fulgte dette rådet. Ingen slik forklaring skyldes hvis man velger å ikke følge IFIKKs råd (selv om en forklaring for selve beslutningen selvfølgelig uansett må gis). Hvis regjeringen derimot velger å forkaste et av IFIKKs *argumenter*, skylder den kanskje en forklaring på hvorfor den gjør det, gitt antagelsen om at IFIKK representerer landets fremste ekspertise på etisk argumentasjon. Dette synet bygger på antagelsen om at det er et relativt klart skille mellom evne til god etisk argumentasjon og moralsk dømmekraft. Grunnen til at det kan være aktuelt å gi ulik vekt til ulike høringsinstansers råd er at råd ikke følger automatisk av de beste argumenter, men krever en skjønnsvurdering, og at man stoler mer på enkeltes skjønn enn på andres. Jeg skal komme tilbake til dette skillet.

For å oppsummere: Skal etiske komiteers funksjon være å gi råd og ikke bare argumenter og informasjon, må rådene deres gis spesiell vekt som følge av komiteenes privilegerte normative autoritet. Spørsmålet blir da om etiske komiteers uttalelser *bør* gis noen spesiell autoritet – og altså om vi bør ha rådgivende etiske komiteer i det hele tatt. Før jeg kommer til dette spørsmålet, vil jeg si noe om hvilke krav som stilles til enhver offentlig beslutningsprosedyre om bioetiske (og andre) spørsmål.

Krav til begrunnelser for offentlige bioetiske beslutninger

La meg si noe om *hva slags spørsmål* etiske komiteer tar stilling til. Det er i stor grad spørsmål om hva *staten* skal gjøre eller tillate. I bioetiske (som i mange andre) spørsmål, må vi skille mellom to ulike typer spørsmål:

- private bioetiske spørsmål: «Hva skal jeg gjøre?»
- offentlige bioetiske spørsmål: «Hva skal staten gjøre?» Offentlige bioetiske spørsmål er av to typer: «Hva skal staten tillate at folk gjør?» og «Hva skal staten selv aktivt gjøre?»

Vi kan illustrere skillet med spørsmålet om selektiv abort. Ett spørsmål er det spørsmålet som en gravid kvinne og hennes partner må ta stilling til når de får vite at barnet deres vil lide av en alvorlig sykdom – skal de velge å ta abort eller ikke? Et ganske annet spørsmål er spørsmålet om hvorvidt staten skal *forby* selektiv abort, eller innføre betingelser for når selektiv abort er tillatt; igjen et annet spørsmål er om staten skal *tilby* fosterdiagnostikk og selektiv abort som en del av det offentlige helsetilbudet. Det er ulike krav til legitime begrunnelser for svarene på disse ulike spørsmålene, og siden bio-

etiske komiteers oppgave er å svare på offentlige bioetiske spørsmål, må vi se på kravene til offentlige bioetiske beslutninger.

De to typer spørsmål er nært knyttet sammen: Private beslutninger tas innenfor det juridiske og økonomiske rammeverket som offentlige myndigheter har skapt. Denne sammenhengen er spesielt viktig fordi private bioetiske spørsmål ofte ikke bare handler om hva privatpersoner *ønsker* å gjøre, men om hva de mener det er *riktig* å gjøre. Noen vil kanskje mene at det er deres moralske *plikt* å abortere et foster som vil få alvorlige lidelser etter fødselen. Hvis staten da skal forby folk å gjøre det de selv mener er moralsk akseptabelt, eller til og med påkrevd, skylder staten dem en begrunnelse.

Hvis det er dette – at staten bruker tvang til å nekte folk å gjøre det de mener er riktig – som er grunnlaget for at det er strenge krav til en legitim begrunnelse for den statlige handlingen, kunne man tro at de samme strenge krav ikke gjelder for spørsmål om hva staten skal aktivt gjøre (f.eks. om staten skal finansiere stamcelleforskning eller tilby fosterdiagnostikk), kun for spørsmål om hva staten skal nekte folk å gjøre. Og i en viss grad er det riktig. I praksis er det imidlertid ikke alltid en klar forskjell mellom hva staten forbyr og hva staten selv nekter å gjøre. Der staten er den eneste aktøren med tilstrekkelige midler for å drive en viss type kostbar forskning, vil en beslutning om ikke å satse på slik forskning tilsvare et forbud. Det samme gjelder for svært dyre medisinske tilbud: Hvis staten ikke tilbyr dem, er det nærmest som om de var forbudt. Dette er blant annet relevant for det kontroversielle spørsmålet om preimplantasjonsdiagnostikk for å unngå syke barn og/eller for å få såkalte «donorsøsken» for å redde et friskt barn; dette er saker som handler om hvorvidt staten skal *betale* for en viss type behandling som uansett må gjøres i utlandet, ikke om hvorvidt slik behandling skal være *tillatt* i Norge – men forskjellen på de to spørsmålene er i praksis liten.

Hvilke krav bør vi stille til en offentlig begrunnelse av en politikk der man hindrer folk, direkte eller indirekte, i å gjøre det de mener det er riktig å gjøre? Jeg vil her bygge på ett svar fremlagt av Thomas Nagel, i artikkelen «Moral Conflict and Political Legitimacy» (Nagel, 1987).⁷ Nagel foreslår en test for å se hvilke argumenter som ikke er gyldige i begrunnelsen av offentlige beslutninger, selv om de godt kan være gyldige i private beslutninger. Testen kan oppsummeres slik: Et argument som legges frem, må ha samme epistemiske status fra et tredjepersonsperspektiv som fra et førstepersonsperspektiv. Nagel skriver:

The idea is that when we look at certain of our convictions from outside, however justified they may be from within, the appeal to the truth must be seen merely as an appeal to our beliefs, and should be treated as such unless those beliefs can be shown to be justifiable from a more impersonal standpoint. If not, they have to remain, for the purpose of a certain kind of moral argument, features of a personal perspective – to be respected as such but no more than that. [...] Public justification in a context

of actual disagreement requires, first, preparedness to submit one's reasons to the criticism of others, and to find that the exercise of a common critical rationality and consideration of evidence that can be shared will reveal that one is mistaken. This means that it must be possible to present to others the basis of your own beliefs, so that once you have done so, *they have what you have*, and can arrive at a judgement on the same basis. That is not possible if part of the source of your conviction is personal faith or revelation – because to report your faith or revelation to someone else is not to give him what you have, as you do when you show him your evidence or give him your arguments. (Nagel 1987: 230, 232)

Nagel bruker dette argumentet blant annet til å ekskludere religiøse trosoppfatninger fra beslutningsgrunnlaget for offentlige beslutninger. Vi kan ikke begrunne en offentlig beslutning med egne trosoppfatninger med mindre vi gir de vi skylder en begrunnelse, samme grunn som vi selv har til å tro at vår trosoppfatning er riktig, og det vil sjelden være tilfelle for religiøse oppfatninger. Men Nagels test ekskluderer mer enn religiøse oppfatninger; den ekskluderer blant annet enkeltindividers magesfølelse (ofte kjent i bioetiske debatter som «the yuk factor»), og den ekskluderer (vil jeg påstå) øyenvitneskildringer som ikke kan bekreftes. Mer relevant for min problemstilling er det at argumentet også kan brukes til å ekskludere en del typer skjønnsvurderinger. Jeg vil hevde at bruk av etisk skjønn ofte er personlig og ikke etterprøvbart av andre. I en vanskelig etisk problemstilling, vil det ofte være mange viktige hensyn å veie mot hverandre, og det vil være gode argumenter både for og imot en viss beslutning. Hvis vi ikke er i en av de enkle saker der konklusjonen gir seg selv når argumentene først er på bordet, må det derfor en skjønnsvurdering til. Men overfor en person som, basert på de samme argumentene, gjør en skjønnsvurdering og ender opp med motsatt konklusjon, hvordan kan det brukes som argument for å med makt nekte personen å gjøre det hun mener er riktig at noen andre (dvs. medlemmene av en nemnd) gjorde en annen skjønnsvurdering? Hvis skjønn er subjektivt, vil en slik begrunnelse ikke passere Nagels test.

Mange vil nok innvende at jeg overdriver det subjektive ved skjønnsvurderinger. Etisk skjønn er ikke bare synsing, men kan trenes opp (f.eks. ved kjennskap til etisk argumentasjon og kasuser) på samme måte som vinekspertens dømmekraft kan trenes opp. Og ofte er vi enige i hverandres skjønnsvurderinger. Jeg nekter imidlertid ikke for at etisk skjønn kan trenes opp, eller for at det er en stor grad av enighet i hva som er riktige skjønnsvurderinger. Jeg hevder snarere at dette ikke vil hjelpe oss i de vanskelige bioetiske spørsmålene, som kjennetegnes av at også bioetiske eksperter, med lang trening i etisk vurdering og med god kunnskap til relevante argumenter og fakta, gir ulike skjønnsvurderinger. I slike tilfeller vil enhver skjønnsvurdering være privat, i den forstand at når jeg får høre hva din vurdering er, på grunnlag av argumenter vi begge kjenner til, har jeg ikke lært

noe mer, og du har ikke gitt meg samme grunnlag som du selv har for å dele ditt syn.

Vi må nå spørre oss hvilke konsekvenser et slikt syn på begrunnelse og skjønnsvurderinger får for begrunnelsen av de etiske komiteers normative autoritet. Grovt sett kan etiske komiteers normative autoritet rettferdiggjøres på to måter: med utgangspunkt i en moralsk epistemologi, som sier at disse komiteene er bedre egnet enn andre til å oppdage moralske sannheter,⁸ eller med utgangspunkt i en teori om politisk legitimitet, som sier at beslutninger som tas i tråd med komiteenes råd, er politisk legitime. Jeg vil argumentere for at selv om en slik moralsk epistemologi kan ha noe for seg, er det til syvende og sist irrelevant, fordi det også er nødvendig med en begrunnelse tuftet på politisk legitimitet, og den mest plausible moralske epistemologien vi har, gir ikke moralske begrunnelser en slik legitimitet.

Moralsk epistemologi

En måte å begrunne etiske komiteers autoritet på, er å si at de er spesielt egnet til å finne de moralsk riktige svarene på ulike spørsmål, på grunn av måten de er satt sammen på, og måten de arbeider på. Og den påstanden er ikke nødvendigvis feil, men den må begrunnes med utgangspunkt i en moralsk epistemologi, altså en teori om hvordan vi kommer frem til moralske sannheter. Og den moralske epistemologi vi legger til grunn, kan få følger for hvordan etiske komiteer skal organiseres. Hvordan kan en slik teori se ut? Jeg vil her drøfte noen mulige varianter.

Etikk eksperter

Én mulighet er at man kun oppnevner medlemmer med *teknisk ekspertise* i etikk – moralfilosof, teologer og andre med trening i etisk argumentasjon. (Dette er langt fra dagens situasjon i Norge; de fleste etiske komiteer har en eller flere filosofer og teologer som medlemmer, men disse er sjelden i flertall.) Modellen kunne bygge på en tanke om at det er mulig, ved hjelp av gode etiske metoder, å tenke seg rasjonelt frem til etiske sannheter ved å anvende en bestemt prosedyre, og at det er eksperter i etikk som akademisk fag som er best egnet til å anvende denne prosedyren. La meg vende tilbake til IFIKKs høringsuttalelse om bioteknologiloven. I motsetning til de to andre instansene ved Universitetet i Oslo som avga høringsuttalelser – Det medisinske fakultet og EMBIO, Styringsgruppen for molekylærbiologi, bioteknologi og bioinformatikk – var ikke IFIKKs forskning direkte eller indirekte berørt av lovendringen. IFIKK uttalte seg dermed ikke som berørt part i saken og kunne ikke forvente å bli lyttet til av den grunn, slik man generelt lytter til berørte parter *qua* berørte parter. Hvis avsenders identitet

skulle gjøre at IFIKKs råd ble tillagt spesiell autoritet, måtte det være fordi IFIKK hadde landets største og kanskje fremste ekspertise innen filosofisk etikk. Og det krever en moralsk epistemologi som sannsynliggjør at slik ekspertise i stor grad bidrar til at man kommer frem til moralsk riktige svar. En åpenbar svakhet ved en slik modell er at profesjonelle moralfilosofier er langt fra enige seg imellom når det gjelder konkrete moralske konklusjoner.⁹ Det å ha teknisk etisk ekspertise er dermed ingen garanti for at man kommer frem til moralske sannheter, for da ville det være en stor grad av konsensus blant filosofer og andre med teknisk etisk ekspertise. Denne uenigheten blant etikkekspertene underbygger også min påstand om at etiske skjønnsvurderinger er subjektive.

Vismenn

En annen mulighet er at medlemmene av etiske komiteer velges fordi de er anerkjent som spesielt vise og kan på grunnlag av sin moralske visdom og livserfaring erkjenne hva de riktige svar på vanskelige moralske spørsmål er. Disse vise menn og kvinner ville ikke engang trenge teknisk etisk ekspertise, de ville ha en spesiell evne til moralsk innsikt, og etter å ha nøye overveid et problemfelt ville de «se» hva man burde gjøre. (En dydsetisk moralsk epistemologi kunne ligge under en slik modell.) Jeg vil ikke her bedømme om den moralske epistemologi som ligger under en slik modell er gyldig, men nøye meg med å peke på ett problem: Hvordan skal vi identifisere de moralsk vise? Dels er dette et regressproblem: Man må enten selv være vis for å identifisere den vise, eller man må ha en annen egenskap – en «vismannsdetektor». Men hvis det er uenighet om hvem som er vis, må man ha en metode for å avgjøre hvem som er i stand til å identifisere den vise – man trenger en «vismannsdetektordetektor». Og så videre. At dette problemet er reelt og ikke bare en tankelek, ser vi ved å vurdere et annet problem med «vismannsmodellen», nemlig et politisk legitimitetsproblem. I praksis vil det være en fare for at moralsk visdom likestilles med at man inntar visse posisjoner på bestemte spørsmål, så som stamcelleforskning, eller selektiv abort – slik egnethet til å være høyesterettsdommer i USA nå i stor grad er definert ut fra hvilket syn kandidaten har på abort. Så lenge det ikke finnes konsensus om hvem som har moralsk visdom, vil ikke rådene fra en slik komité ha politisk legitimitet, selv om befolkningen skulle godta den moralske epistemologien som ligger til grunn for en slik modell.

Reflektiv likevekt

Jeg har nå presentert modeller bygd på to ekstreme moralske epistemologier. Den moralske epistemologien som imidlertid er mest utbredt i dag, og som er langt mindre ekstrem, er reflektiv likevekt, særlig kjent fra John

Rawls' arbeider.¹⁰ Det er en metode der man går frem og tilbake mellom et sett moralske dommer og et sett prinsipper som kan begrunne disse dommene, og forkaster eller reviderer dels enkelte dommer, dels enkelte prinsipper, helt til man kommer frem til et koherent sett av dommer og prinsipper. Reflektiv likevekt (RL) benekter at man kan resonnerer seg frem til moralske fakta kun ved hjelp av teknisk ekspertise – man må ha et riktig utgangspunkt, som man ikke kan resonnerer seg frem til, men som på noen måter minner om de «vise» innsikt. Men metoden benekter samtidig at dette utgangspunktet er noe mer enn et utgangspunkt for moralsk tenkning. Dette utgangspunktet er, ifølge Rawls, «kompetente dommers veloverveide dommer», og det er naturlig å anta at medlemmene av etiske komiteer er der fordi de regnes som «kompetente dommere» på et felt. Alt det betyr, er at deres veloverveide oppfatninger er det rette utgangspunkt for å komme frem til en konklusjon, ikke at konklusjonen allerede er nådd når disse oppfatningene er lagt frem (slik vismannsmodellen kan antyde). En kompetent dommer er, ifølge Rawls, ikke en eksepsjonelt vis eller smart person, men en rimelig og normalt intelligent person, med kunnskap om verden og menneskenaturen generelt, og om den saken hun skal dømme spesielt. Videre må ikke dommeren ha noen egeninteresse i utfallet av saken hun vurderer. Det er grunn til å tro at det er lettere å oppnå konsensus med henblikk på hvem som skal regnes som kompetente dommere, enn med henblikk på hvem som skal regnes som moralsk vise.

Men hvis rollen til komiteens medlemmers bare var å bidra med utgangspunktet for en RL-prosess, kunne man tenke seg følgende modell: en to-delt komité, der den ene halvparten besto av kompetente dommere, som ga sine veloverveide dommer, mens den andre halvparten besto av tekniske eksperter, som mer eller mindre automatisk anvendte RL-prosedyren for å komme frem til endelige svar. Hvorfor er det ikke slik? Svaret er at anvendelsen av RL-prosedyren ikke er mekanisk – man kan ikke putte veloverveide dommer inn i en maskin og få svaret ut. Det må brukes skjønn for å vite hvilke dommer som må vike når de er i konflikt med prinsippene man kommer frem til, og når dommene er så solide at prinsippene må vike. Utfallet av RL-prosedyren er dermed et resultat av en serie skjønnsvurderinger. Gitt kritikken jeg har gitt av skjønnsvurderinger som grunnlag for offentlige beslutninger, er det dermed usikkert om en beslutning basert på reflektiv likevekt kan være legitim (med mindre alle skjønnsvurderingene involvert er ukontroversielle).

Ingen av disse modellene, i sine renskårne versjoner, forklarer heller hvorfor komiteer trenger flere medlemmer. Hvis man kan resonnerer seg frem til moralske sannheter, kan én enkelt flink filosof gjøre jobben; likeledes for den vise. Faktisk krever den moralske epistemologien bak begge modeller at det er slik – modellene kan ikke redegjøre for substansiell moralsk uenighet mellom to eksperter eller to vismenn. Også RL-prosessen

er ofte beskrevet som en individuell prosess. Hvorfor har man da en hel komité? På en måte er svaret banalt. God refleksjon er en sosial prosess; alle mennesker har ikke tilgang til kunnskap om alle relevante sider ved en sak, og flere personers styrker og svakheter kan dermed veie opp for hverandre. Hvis *det* er tankegangen bak etiske komiteer, vil det reflekteres i komitéens sammensetning: Man vil søke en bredt sammensatt komité, der alle medlemmene er «kompetente dommere», men med ulik kompetanse. Vi skal snart se at en slik bred sammensetning også på annet vis kan begrunne etikknemnders rolle.

Mer generelt kan det godt tenkes at hvis man kan velge komiteens medlemmer på riktig vis, og samtidig velge rett arbeidsprosedyre for komiteen, vil det garanteres eller i hvert fall sannsynliggjøres at man får rett svar. Jeg skal ikke se bort fra at dette faktisk kan stemme. Men jeg vil påstå at, siden skjønnsvurderinger alltid vil være sentrale i komiteens arbeid, er det ikke *ukontroversielt* at man får rett svar, og dette blir sentralt når vi ser på den politiske legitimiteten til etiske komiteers råd.

Politisk legitimitet

Etter å ha vurdert om etikknemnder er spesielt egnet til å komme frem til sanne moralske svar, vil jeg nå kort se på hvilken plass etiske komiteer har i rettfærdiggjøring av en lovgivning som i stor grad handler om (direkte eller indirekte) forbud, og som derfor må tilfredsstille Thomas Nagels test til offentlige beslutninger (så fremt vi godtar Nagels syn, men det legger jeg her til grunn at vi gjør).

Legitimitet grunnet i moralsk epistemologi

Jeg sa at det var mulig at etiske komiteers medlemsmasse og den prosedyrene de måtte følge, kunne designes slik at det, på grunnlag av en plausibel moralsk epistemologi, var grunn til å tro at de kunne finne den moralske sannheten. Er ikke det legitimitet nok? Hvis et råd gis av en komité som er designet slik at den gir oss sannheten, er det ikke det rådet vi bør bygge politiske beslutninger på? Ikke nødvendigvis. Det avhenger av om konklusjonen som komiteen er kommet frem til, ukontroversielt bygger på grunner som alle kan dele. Og i den grad konklusjonen bygger på en RL-prosedyre, som antydnet ovenfor, er det ikke tilfelle. En slik prosedyre vil alltid inneholde en stor grad av skjønnsvurderinger, når prinsipper må avveies mot oppfatninger. Og en skjønnsvurdering er en type grunn som den som har den, ikke kan dele med andre på en slik måte at de har det samme som hun har. At jeg sier: «Denne avveiningen føles riktig for meg», er ikke en spesielt viktig grunn for deg.

Den mest plausible formen for moralsk epistemologi (av de vi har sett på) som kunne begrunne påstanden om at etiske komiteer typisk finner den moralske sannheten, er dermed ikke vel egnet for å gi disse sannhetene moralsk legitimitet. La meg derfor kort peke på noen andre muligheter.

Konsensus i befolkningen

En mulighet, som vi ikke har vurdert hittil, er at man oppnår reell enighet i befolkningen om hva som er riktig å forby. Da vil beslutninger være legitime nærmest uavhengig av grunnene for beslutningen. Etske komiteer kan ses på som et virkemiddel for å oppnå slik enighet. Hvis komiteene er satt sammen av medlemmer med svært ulik bakgrunn og livvsyn, som reflekterer variasjonen i samfunnet, og de klarer å bli enige om en konklusjon, er det god grunn til å tro at befolkningen også vil støtte konklusjonen. Da behøver man ikke vise til komiteens autoritet for å begrunne beslutningen – enighet i befolkningen er begrunnelse nok. Den etiske komiteen spiller her kun en rolle i *oppdagelseskonteksten*, ikke i *begrunnelseskonteksten*. Den lar oss finne en beslutning som alle kan enes om, og denne beslutningens legitimitet begrunnes dermed med at det er full enighet om beslutningen i befolkningen.

I så kontroversielle spørsmål som mange bioetiske spørsmål er, er det imidlertid lite sannsynlig at man ofte vil oppnå enighet. Her gjelder det å ikke la seg lure: Noen komiteer pålegger seg selv et krav om å bli enige før de uttaler seg; delte meninger aksepteres ikke. Men en enighet som er oppnådd under slike former, vil ikke nødvendigvis være et tegn på at det vil være samme enighet i befolkningen, der det ikke er noe slikt krav. Av og til kan imidlertid blant annet etisk oppfinnsomhet i komiteene gi enighet, ved at man finner nye løsninger som unngår tradisjonelle motsetninger.

Hvis formålet med etiske komiteer er å komme frem til beslutninger som det er enighet om i befolkningen, kan det være en god grunn til å ha med såkalte «lekfolksmedlemmer» i komiteene. Det er ikke alltid like klart hvordan begrepet «lekfolk» skal forstås, men det er rimelig å tro at det dreier seg om personer som verken har en spesiell etisk eller vitenskapelig ekspertise på det feltet komiteen uttaler seg om, eller representerer en organisasjon eller en gruppe. Tilstedeværelsen av lekfolk kan ha to fordeler. For det første er det mulig at de har en innsikt i hvilke konklusjoner og argumenter som befolkningen kan enes om, og at denne innsikten mangler hos eksperter eller andre som er så sterkt involvert i debattene at de mister av synet hva «folk flest» mener om de etiske spørsmålene de vurderer. For det andre kan lekfolk kanskje ha lettere for å utøve etisk oppfinnsomhet enn eksperter og andre som lenge har deltatt i debatten; disse siste risikerer å være fanget i de tradisjonelle motsetningene i etikkdebatten og dermed ute

av stand til å se andre alternativer. Hvorvidt tilstedeværelsen av lekfolk faktisk har slike fordeler, er imidlertid til syvende og sist et empirisk spørsmål.

Grunner som alle kan vurdere på lik linje

En variant av forrige argument er at bredt sammensatte etiske komiteer kan være spesielt egnet til å identifisere de grunnene som passerer Nagels test, altså grunner som alle kan vurdere på samme grunnlag. En begrunnelse som fremkommer i en enstemmig uttalelse fra en bredt sammensatt komité, vil sjelden inneholde grunner som for eksempel bare sterkt religiøse medlemmer har grunn til å ta alvorlig. Hvis *dette* er begrunnelsen for å ha etiske komiteer, spiller de også her kun en rolle i oppdagelseskonteksten, og ikke i begrunnelseskonteksten. I den grad nemnder bidrar til politisk legitime beslutninger, skjer det mest ved at de bidrar til å oppdage løsninger som av uavhengige grunner har politisk legitimitet, og ikke ved at de selv gir slik legitimitet. Også dette argumentet tilsier at det kan være ønskelig med lekfolksmedlemmer i komiteene.

Prosedural legitimitet

La meg bare kort til slutt nevne at vi kan velge en rent prosedural forståelse av politisk legitimitet, og si at en beslutning er legitim hvis den er et resultat av en gitt prosedyre – typisk en prosedyre som skal inkarnere de viktigste demokratiske verdier. Man kan også designe komiteene slik at deres beslutningsprosess utgjør en slik prosedyre. Da vil man for eksempel ha som medlemmer i komiteene representanter fra de viktigste organisasjoner som representerer berørte parter, ulike religiøse organisasjoner osv. Disse vil alle presentere sine organisasjoners syn og kjempe for dette synet i komiteens interne diskusjoner. Det er godt mulig at et slikt system vil gi politisk legitimitet. Problemet er at det virker overflødig. Vi har allerede et slikt system via høringsordningen i forkant av en lovendring eller vedtak av ny lov. Hvorfor behøver vi å duplisere det i en etisk komité?

En slik legitimitet kan ha mer for seg hvis vi ikke ser på de etiske komiteers rolle i arbeidet med nye lover og lovendringer, men i *anvendelsen* av disse lovene, der vi ikke har et system som tillater at alle parter kan bli hørt. Enkelte komiteer gis en direkte eller indirekte maktutøvende rolle, og i slike tilfeller kan den prosedurale politiske legitimitet som komiteene kan gi, kanskje være ønskelig. Betingelsen for at et slikt system er legitimt, er imidlertid at selve systemet kan begrunnes på en måte som passerer Nagels test. Kun hvis komitésystemet selv kan begrunnes med grunner alle kan godta, kan en beslutning rettfærdiggjøres ved å si: «Den er et resultat av komiteens prosedyre.»

Konklusjon

Siden offentlige etiske beslutninger kan føre til at folk hindres i å handle slik de selv mener det er rett å handle, skylder myndighetene folk en god etisk begrunnelse for de beslutningene som treffes. Dette gjelder i særlig grad bioetiske spørsmål, der myndighetene lovregulerer enkeltindividets mulighet til å treffe egne valg i viktige spørsmål som omhandler sykdom, liv og død. En begrunnelse må alltid være slik at når motparten har hørt begrunnelsen, har hun like godt utgangspunkt for å bedømme en sak som den som gir begrunnelsen. Derfor må begrunnelser bestå av argumenter som alle i teorien kan forstå og vurdere; en gyldig begrunnelse kan ikke vise til en persons eller en gruppes subjektive skjønn.

Men i den grad etiske komiteer skal ha en rådgivende funksjon og si noe om hvordan myndighetene bør handle, må myndighetene legge vekt på deres *råd* – som blant annet er et resultat av skjønn – og ikke bare på argumentene som ligger til grunn for rådene, med mindre rådene helt ukontroversielt følger av argumentene, noe som sjeldent er tilfelle i komplekse spørsmål. Vi har derfor en situasjon der myndighetene har valget mellom å legge vekt på komiteenes *råd*, men dermed ikke kunne gi en fullgod begrunnelse for sin beslutning, eller å kun legge vekt på komiteenes *argumenter* – noe som gjør komiteenes råd overflødige. Vi mangler da en begrunnelse for at vi har rådgivende etiske komiteer i stedet for et nasjonalt ressursenter som kun skal legge frem informasjon og argumenter.

Vi har imidlertid sett spiren til en annen begrunnelse for å legge spesiell vekt på uttalelsene til etiske komiteer. På grunn av deres spesielle sammensetning og arbeidsmåte er det større sannsynlighet for at befolkningen vil akseptere de råd og argumenter komiteene gir, enn for eksempel rådene og argumentene til et forskningsinstitutt. Mer generelt kan man kanskje anføre ulike moralsk-epistemologiske grunner for at det er større sannsynlighet for at etiske komiteers råd og argumenter er bedre enn ulike andre aktørers råd og argumenter. I en ideell beslutningsprosedyre, der mange ulike aktører la frem sine argumenter, og myndighetene hadde tilstrekkelig med tid og ressurser til å bedømme alle disse argumentene på uavhengig grunnlag, ville det være irrelevant at etiske komiteers argumenter har større sannsynlighet for å være gode. Men i den virkelige verden har beslutningstagere begrenset med tid og ressurser, og må sannsynligvis velge hvilke uttalelser de skal se spesielt grundig på. Da blir det relevant å vite hvilke uttalelser man bør velge for å maksimere sannsynligheten for å finne gode argumenter, og i en slik sammenheng *kan* det være forsvarlig å prioritere etikknemndenes uttalelser. Men dette argumentet gir ingen spesiell normativ vekt til etikknemndenes råd; alt det gjør er å si at det kan være en nyttig heuristikk å se spesielt grundig på hva nemndene sier. I den grad etikknemndene får noen spesiell vekt, er det kun i oppdagelseskonteksten, ikke i begrunnelseskonteksten.

Litteratur

- Haidt, J. (2001) The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment. *Psychological Review*, 108 (4), s. 814–34.
- Norge, Helse- og omsorgsdepartementet (2006) *Forslag til lov om bruk av levende biologisk materiale fra dyr ved medisinsk behandling av mennesker (xenotransplantasjonsloven)*. Høringsnotat.
- Institutt for filosofi, ide- og kunsthistorie og klassiske språk, Universitetet i Oslo (2006) *Høring om utkast til endringer i lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi (bioteknologiloven)*. http://www.regjeringen.no/upload/kilde/hod/hdk/2006/0006/ddd/pdfv/286614-universitetet_i_oslo_-2.pdf.
- Norge, LOV 1993–04–02 nr. 38: *Lov om framstilling og bruk av genmodifiserte organismer m.m. (genteknologiloven)*.
- Norge, LOV 2003–12–05 nr. 100: *Lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. (bioteknologiloven)*.
- Norge, LOV 2006–06–30 nr. 56: *Lov om behandling av etikk og redelighet i forskning*.
- Nagel, T. (1987) Moral Conflict and Political Legitimacy. *Philosophy and Public Affairs*, 16 (3), s. 215–40.
- Rawls, J. (1999) Outline of a Decision Procedure for Ethics. I *John Rawls: Collected Papers*, red. S. Freeman, (s. 1–19). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Noter

- ¹ Jeg vil gjerne takke Lene Bomann-Larsen, Asgeir Eriksen, Robert Huseby og Dag Einar Thorsen, samt en anonym «referee» for *Etikk i Praksis* for deres kommentarer til tidligere utkast av denne artikkelen.
- ² For den språklige variasjonens skyld, vil jeg bruke «etisk komité» og «etikknemnd» om hverandre; jeg tror ikke det er noen vesentlige forskjeller mellom disse uttrykkene.
- ³ Jeg vil her kun se på offentlige etikknemnder, men ulike ikke-offentlige organisasjoner kan også ha etikkutvalg med en lignende funksjon.
- ⁴ I skrivende stund (september 2007), har Dispensasjons- og klagenemnda fortsatt denne rollen. Fra 1. januar 2008 vil endringen gjort i bioteknologiloven ved LOV-2007–06–15–31 tre i kraft, og det vil da være en egen nemnd som skal vurdere søknader om preimplantasjonsdiagnostikk.
- ⁵ For en grei oversikt over denne prosessen i Norge, se http://www.stortinget.no/om_stortinget/saksgangen.html.
- ⁶ Uttalelsene kan finnes her: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/hoeringer/hoeringsdok/2006/-Horing-utkast-til-endringer-i-lov-om-humanmedisinsk-bruk-av-bioteknologi-mm-bioteknologiloven/4.html?id=421850>.
- ⁷ Dette er ikke rette sted for å argumentere for riktigheten av Nagels syn, men jeg finner det plausibelt.
- ⁸ Jeg bruker her et språk – «moralske sannheter, moralsk riktige svar» – som nok gir assosiasjoner til moralsk realisme hos mange lesere. Imidlertid er det jeg sier her, ment å også være kompatibelt med moralsk konstruktivisme. Derimot går jeg ut fra at det er meningsfullt og relevant å snakke om korrekte moralske påstander, og det

jeg skriver om moralsk epistemologi, er ikke ment å være forenlig med moralsk relativisme eller med teorier som sier at ingen moralske påstander er korrekte.

- ⁹ Dette poenget støttes også av psykologisk forskning som viser at den viktigste rollen til etisk argumentasjon ikke er å komme frem til en konklusjon, men å argumentere for en konklusjon man allerede har gått inn for. Jf. Haidt (2001).
- ¹⁰ Rawls' beste beskrivelse av denne metoden er etter mitt syn fortsatt den artikkelen der han først innførte den (Rawls 1999).